

Tóth Elemér:

A háború melyben születtem

A háború, melyben születtem 1938-tól 1945-ig tartott. Amikor befejeződött, öt éves voltam, tehát nincsenek emlékeim róla. Egykori dokumentumokból próbálom összerakni azt, ami számomra visszavonhatatlanul történelem, ha beszélnek is róla nap mint nap még a nyomok: egy szám a kisvárosi múzeumban, egy minap olvasott könyv, nemrég látott film, egy ezüst gyertyatartó a szobában.

A napokban, amikor bontani kezdték a város levendulaillatú, biedermeier időkben épült üzleti negyedét — inkább csak bazár volt az napkeleti rokonaitól kölcsönzött zsúfoltsággal — a csákány ütésére felrobbant egy gránát. Különösebb baj ezúttal nem történt. Hanem a szám, a könyv, a film, a gyertyatartó . . . Beszelnem kell róluk.

104 404

A városi múzeumban van egy blúz.
Auschwitzba hurcolt fogoly zsidónő blúza.
A száma: 104 404.

Ez egy szám, hat jegyű. Semmi több. Az ember járkal fel-le az utcán. Meleg van. Süt az irgalmatlan nap. Az aszfalt fekete és lágy. Olvad az út, kátrányszaga van. Szinonim-szavak: hőség, tűz, forróság.

Azt mondja a szerkesztő: „Kánikulai riportot hozz.” Ez egyszerűnek tűnik ilyenkor. Forr a víz. Az emberi test nyolcvan százaléka is az. Vagy még több? Furcsa. Hány fokon forr a víz? Röhej, ott még nem tartunk. Majd. "Na hallod, ha így megy."

A könyvesboltban azt mondja az elárúsítónő: „Jozefus Flavius? Hogyne, tessék. Ilyen melegben?” A homlokomon megjelenik egy izzadságcsepp. Nem is egy, több. Mosolyog a nő: „Üljön le nálunk, pihenjen.” Leülök. Nemrég fürödtem, mondják, nem jó. A hideg víz után a hőség még elviselhetetlenebb. A kezem viszont jó hűvös. Szinte még benne érzem a vizet. Nézem. Affene . . . a gyűrű. Megint otthon hagytam. Sötét köves. A nő: "Tudja, mostanában megfigyeltem, túlságosan gondosan öltözködik. Udvarol?" Röhögök: „Dehogy. Nyár van, nem?” „De . . . és mondja, mindig fehér ingben jár?” „Igen” — mondom. Mit mondjak? Néz. „Tudja, milyen gyűrűt képzelnek el magának? Nagyot, fekete kővel. Az illik magához. Nem ne szóljon közbe. Van akinek zöldet képezek el. Magának feketét.” Sötét kő etalálta.

Szép nap. A szökőkútból folyik a víz. Olyan, mint egy kinyílt rózsza, amelynek vízből van a szirma. Csakhogy . . . Ezt a rózsát a parkőr nyitja ki minden reggel szörnyű ügyel-bajjal . . . Szóval meleg van és jó lenne a kánikulai riporton gondolkodni, dehát a szám, amit az előbb láttam a múzeumban, foglalkoztat.

Azt hiszem, hagynom kellene, nem riport. Legalábbis most nem. Különben is, ezekről a számokról már könyveket írtak. Velük kapcsolatban pedig a halálról. A halál végtelen egyszerű ilyen melegben.

Nem tudom, kié volt ez a szám? Vagy inkább, ki volt? Valaki volt. Vajon ki? Idős asszony, vagy fekete szemöldökű, zölde szemű lány? „Ha kell a blúz egykori tulajdonosának a neve, megnézhetem a katalógusban” — mondta a múzeum munkatársa. Nem kell, minék. 1942-ben a város polgárai ezt írták Bartha hadügyminiszternek: „Kegyelmes Uram! Figyeljük és szemmel kísérjük zsidóink behívását, azonban méltóztassék megengedni nekünk, hogy jópárnak a nevét közöljük, mert még egyetlen esetben sem voltak behíva munkatáborba.” A kegyelmes úr természetesen méltóztatott. Dehát ezt mindenki tudja, nincs benne semmi új. Mint ahogy e nevekben sincs: Eichmann, Krumej, báró Wisliceny, Baktaj László, Erdei László.

Azt mondom, 700 000. „Ez is szám?” — kérdezhetnéd. „Dehogy, emberek” — mondhatnám. Magyarországról hurcolták el őket. Egy részüket Németországba, ahova most készülök. Nem marhavagonban, repülőgépen. Utána talán Párizsba repülök. Szép út lesz, ma ez egyszerű. Mint ez a szám: 600 000. A hullák Auschwitzban és másutt.

104 404. Azon gondolkodom, hogy zölde szemű volt-e? Aztán rájövök, hogy a számnak nincs szeme. Úgy ülök, mint egy kő. Melegem van. Törékeny leánykéz jár az eszemben, amelyet nem foghat meg többé senki. „Ne felejtsetek el a számokat!” — kiáltanám, de az elárúsító néz és bizonyára rám szól: „Miért kiabál?”

Az elárúsító néz, a homlokom hideg, mint a vízszirmú rózsza. A szökökút csillog-villog. Folyik a víz. Figyelem a fehér, vicsorgó fogsort és tudom, hogy az elárúsító mosolyog. Azt is tudom, ha hívnám, eljönne velem a strandra. De nem hívom. Mosolyognom kellene rá, nem bántott. Nem tudok mosolyogni. Röhej. Kell. Nem, riport kell nyárral, emberekkel. Nem számokkal. A nő értetlenül néz.

Felkelek, szinte futok az ajtóig. Ő les utánam, rángatja a vállát. Hülye, gondolja magában. Nem vagyok az. Kánikula van. „Maga mindig fehér ingben jár . . . maga mostanában elegáns . . . magának fekete köves gyűrűt tudok elképzelni . . . maga udvarol? . . .” Hallom a hangját. Röhögök: „Dehogy. Nyár van, nem?”

Dehogynem.

A lovak

A család vagyonából két ezüst gyertyatartó maradt, miután a németek 1944-ben elhurcolták őket. A család tagjainak nagyrésze elpusztult. A gyertyatartókat az életben maradt utódok kegyeletből egy üveges, barna szekrény tetejére állították. Ezek most ott láthatók

A lány, aki barátnőm, utána két évvel született, semmi közelebbit nem tud a gyertyatartókról. Egyik délután beszorultunk a szobába, mert vihar kerekedett ézengéses nyári zivatar. Ekkor beszéltem neki a lovakról, amelyekről *Cursio Malaparte* *Kaputt* című könyvében olvastam minap. Eszembe jutottak a lovak, a háború.

Amikor javában recsegték a fák, az úton meg szállt a fojtó por, odamentem az ablakhoz.

— Mi van? — kérdezte a lány.

A pornak kénsárga színe volt. Beteregette vele a háztetőket a szél, de az lecsúszott róluk, mint valami lepel. A szél nyerítve futott a lejtős utcán. Figyeltem a pofáját, meg a fogait — nagy lófogai voltak — harapdálta a fákat. Nyilván mind-
ezt a könyv hatására éreztem így.

— A lovak — mormogtam.

Amikor ezt meghallotta, ingerült lett, mert nem értette, mit akarok velük. A szekrény tetején, úgy láttam, mintha izzott volna a két ezüst gyertyatartó, bár világos, hogy ezt csak érzetem, hiszen az ezüst nem izzik olyan könnyen. S hogy mily csalókák érzékeink, mi sem bizonyítja jobban, hogy később a gyertyatartók súlyát kezdem érezni, ami ugyancsak nem szószerint értendő, messze voltam a gyertyatartóktól. Van így néha az ember!

Akkor azt mondtam:

— Capriban Ischia felől jött a délnyugati szél, s az kék.

— A szélnek nincsen színe — vigyorgott a lány. — Ne beszélj hülyeségeket.

— Nem hülyeség — bizonygattam. — Igenis van színe. Végigfúj a szigeten. Azt hiszem, a tengerrel is összekeveredik, azért olyan kék arrafelé a víz. Ha meginnád azt a vizet, kék lenne tőle a szád. Ha rácseppenne az ingedre, ott maradna a nyoma.

A lány, aki barátnőm, rágyújtott egy cigarettára, egy szót sem értett az egész-
ből. Lestem ki az ablakon. „Ez rohadt, poros szél” — gondoltam. Hangosan más-
csúzott ki a számon:

— A Tivoli lovai.

Sokat olvastam mostanában a fasizmusról, de a Kaputt más volt, mint a többi könyv. Finomabb, oldottabb stílusú és — borzalmasabb. Azt hiszem, a fasizmusról borzalmas „pasztell” színekkel írni. Mindenesetre nekem maradandóan ezt sugallta a könyv. Pedig én nem emlékszem a háborúra, egész életem már egyáltalán nem egy „keserű, megrendítő és ösztönös” emlékezés arra az időre. Vagy ki tudja? Múlt év nyarán Tivoliban is megfordultam. Az Oakhill tölgyeire meg a lovakra gondol-
tam. Olyan erősen, hogy akkor szinte hallottam a lódobogást és frigyeltem Carl Hillt, a festőt, aki lehet, hogy örült volt, de a svéd tájjal előtte senki sem azonosította a lovat, s Malaparte is csak utána írta le, hogy Svédországban a nap olyan, mint egy lószem. Azt hiszem, mindez egyáltalán nem „betegesebb” vagy inkább valószínű-
lenebb?) mint a könyvbélj Jenő főherceg elmélete, miszerint a német azért öl, mert beteg nép, s mert beteg, fél attól, aki gyengébb. Bizony, túlságosan is abszurd magyarázata ez a fasizmusnak.

Később azt mondtam a lánynak, aki barátnőm:

— Van Európában egy város, ahol a gyermekek egy időben nem ismerték a lovat. Elhiszed?

El — válaszolta.

Fogalma sem volt, melyik?

Velence — feleltem. — Legenda mondja, valamikor egyetlen lovasszobor állt a városban, amelynek három lába volt, mert az egyik letört. Ezért azt hitték a gyerekek, hogy az igazi lónak is három lába van.

Persze mindez nem nagyon érdekelte őt. De én emlékszem, éppen Velence felett repültem, amikor rájöttem, hogy nem szeretem a lovakat. Édeskés, émelyítő a sza-
guk, kiszámíthatatlanok. Lehet, bennem az idegenkedés attól van, hogy nekem soha

nem volt lovam. Elismerem viszont, hogy minden lóban van valami csodálatos, s valami megfoghatatlan varázs, különben hogyan írhatna róluk bárki annyi megrendítően szépet, mint Malaparte. Megírta volna-e vajon enélkül a Ladoga-tó jegét, amelyből ezer lófej mered ki. (Mint egy álom.) A katonák ráülnek a megfagyott lófejekre tangóharmonikázni. Aligha! S ezt sem: „A mi hazánk a ló. S Európát, amely a háborúban élő író szemében már nem az a bizonyos nő a bika hátán, hanem maga a ló.” (S mindez már szinte új mitológia.)

Egyik római szoborról azt tartják, ha lekopik róla az arany, világvége lesz. Amikor ott jártam, még jócskán volt rajta az aranyból.

— Megnyugtató, nem? — kérdeztem a lánytól, hogy mondjak valamit.

— Az — bólintott.

Láttam, kicsit únja Malaparte lovait, s ezt az egész furcsa újkori mitológiát. Amikor a gyertyatartókra pillantottam, megint azt éreztem, hogy izzanak. Oda mentem a lányhoz, aki barátnőm, és megfogtam a kezét. Meleg volt, közelebb bújt hozzám, mint valami beteghez, jólétt. Próbáltam elképzelni, hogy az ezüst gyertyatartók felszállnak, de nem ment. Igen, gondoltam, számunkra mindez már olyan megfoghatatlan, olyan távoli, olyan valószínűtlenül lebegő. Milyen is legyen? A lány, aki a barátnőm, semmi közelebbit nem tud a gyertyatartókról, s talán jobb is így.

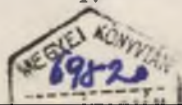
Miért érdekelnének akkor Malaparte háborús lovai? S vajon nem természet-e, hogy ő már rajtuk keresztül is csupán az abszurditását érzi annak az Európának, amelyekről azok, s az ezüst gyertyatartók is beszélnek.

A háború

Feljegyzések egy film kapcsán.
(Nápoly négy napja).

Nem tudom elképzelni, hogy valakinek a kezével azért kapcsoljam össze a kezeimet, mert falhoz állítottak, s míg zsibbadt testtel várom a lövést, úgy lélek mint az állat. (Még nem állítottak falhoz). Nem tudom elképzelni az erkélyről zsinegen lengő kosarakat kézigránátokkal telten, mert azokban én csupán üvegszemű halakat, puha spongyát, érett sajtot, vagy finom paradicsomot láttam, amikor éppen az orrom előtt húzták fel nevetve a fénylőszemű lányok, akiket talán Luciának hívtak, talán nem, de Malaparte után mindenképpen csak úgy tudom elképzelni őket, hogy fésülködés közben folyton kacagnak, hiszen nekik van a legnagyobb tükrük a világon: maga a magasságos ég. (Még nem érintettem kézigránátot, nem tapintottam robbanóanyagot, nem láttam eltört eget.) Nem tudom elképzelni, hogy felnőtt nápolyi ember úgy meneküljön a szép Szűzanya megszentelt szobrával valami sötét zugba, mint Csokonai komikus eposzában Dorottyával a vélnányt emelő szűzek. (Nem ismerem a sziréna hangját.) Nem tudom elképzelni, hogy csordába terelt felnőttek vinnyogva tapsolni kezdjenek, amikor ártatlan felebarátjukra sortűz dördül, csupán azért, mert ez parancs. (Még nem hallottam sortűzet dördülni, nem kaptam hasonló parancsot, még nem köptek mocskos nyálát a számba.) Nem tudom elképzelni azt a temetést, amikor falak dőlnek eleven emberekre. (Még nem láttam épületet összeomlani és csak koszorús, cifra nápolyi temetést fényképeztem, módfelett örülve az "élménynek...")

S e film kapcsán megláttam Nápolynak általam eddig nem ismert másfajta

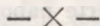
arcát, másfajta napjait. Egy haldokló borostás-képű hörögve mondta: a közeli faluban, Sorrentóban . . . lehet . . . fiam született. (Még nem láttam szitává lőtt embert, és arról a csecsemőről a bibliai Megváltó jutott eszembe.)

Nem tudom, hogy a tizennyolcéves lány, akivel végignéztem e pár nap történetét, miért szorította meg néha önkéntelenül a kezemet. Nemesak azért-e, mert ez a háborús film olyan "izgalmas,, valóban. Nem tudom! Mint ahogyan nem tudom Malaparte villáját sem elképzelni másként, csak ragyogó fehéren, ahogy megláttam Capriban a csapkodó hullámú tenger partján. S végképp nem tudom elképzelni a kék vízbe bukó hullák csobbanását, akik igyekeztek Sorrentóba a kis bögő motorcsónakon, s közben lőtték őket a németek. Nem tudom elképzelni, pedig én ugyanott hajóztam át Sorrentóba, ugyanazon a kék vízen, ugyanabban a szélben, és mellettem is elúsztak különböző hajók, de nem rettegtem tőlük, mert tudtam, hogy azokról most nem lőnek . . . hiszen szállt: O sole mio . . . O sole mio — a dal.

Amikor Nápolyból visszaindultam Rómába, s az autósztráda mellett a Coco-cola reklámokat, a Shell-kutak sárga jelzéseit egykedvűen rázogatta a sóllatú tengeri szél, hátradőltem a gépkocsi ülésén és azt mondtam magamban, ismerem Nápolyt.

Nem ismertem! Mint ahogy most sem ismerem, s bár a film ökölbe szorította a kezemet, annál különösebb, utána rádöbbentem: valójában nem tudom elképzelni a háborút, amelyben születtem.

BOJTOR KÁROLY:

Feketefalú házak

